

Sint Arnoud en Robrecht de Fries te Rijsel.

In zijn vita van St. Arnoud van Tiegem, bisschop van Soissons, verhaalt ons de schrijver, Hariulf van Ponthieu, hoe eenige Vlaamsche edelen den Fries wilden verjagen en « Rodberto feroce comite deiecto, mitiorem, ut putabant, principem sibi providerent », nl. Boudewijn II van Henegouwen. Doch de samenzweerders werden verraden en door den graaf streng gestraft : « omni molimine suo proditores interceptit aliquantos perimens, aliquantos proscribens, quos etiam rebus et honoribus nudatos extra patriam exulare compulit ». Door tusschenkomst echter van St. Arnoud werd aan de bannelingen, waaronder ook Arnoud, aartsdiaken van Terwaan en proost van St. Omaars, genade verleend en werden hun goederen teruggeschonken ¹.

Ook Galbrecht van Brugge spreekt over deze samenzwering, doch vermeldt de tusschenkomst van St. Arnoud niet ; veeleer ziet hij in den gruwzamen dood van Karel den Goede, kleinzoon van den Fries, de straf des hemels voor de wreedheden door Robrecht begaan, o. m. bij de bestraffing van de aanhangers van Boudewijn van Henegouwen ².

Verder vindt men in het register van Gregorius VII een aantal brieven, die over dezelfde of hiermede samenhangende gebeurtenissen handelen, doch ook hier wordt St. Arnoud niet genoemd ³.

(1) Hariulf, *Vita S. Arnulfi* II, 13 — AASS. Aug. III, 247 ; MGH, SS, XV, 2, 886 v.

(2) H. Pirenne, *Histoire du meurtre de Charles le Bon par Galbert de Bruges*, Paris, 1891, blz. 114.

(3) E. Caspar, *Das Register Gregors VII.*, Berlin, 1920/1923 = MGH, Epist. selectae, t. II, 1/2. De brieven IX, 13, 31, 33, 34, 35 en 36 (blz. 592 en 617 vv.) zijn voor ons van belang ; verder nog de brieven 40, 41 en 42 uit P. H. Jaffé, *Monumenta gregoriana, Epistolae collectae Gregorii VII.*, Berlin, 1865, blz. 567 vv. = *Bibliotheca rerum Germanicarum*, t. II.

Ook eenige kronieken zeggen een woord over de gebeurtenissen, doch de rol, die hierbij door St. Arnoud werd gespeeld, is hun ontgaan.

Tot nu toe heeft, voor zoover wij konden nagaan, geen der moderne geschiedschrijvers zich de moeite gegeven dit punt nauwkeuriger te onderzoeken; enkel Erich Caspar merkt terloops aan: « Wieweit diese Version (van Hariulf) Glauben verdient, muss dahingestellt bleiben »⁴. Laten wij even nagaan of het niet mogelijk is eenige zekerheden hieromtrent te bereiken.

In 1081 werd Lambrecht van Belle aangesteld als bisschop van Terwaan « vi regia comitisque maioris Roberti violentia intrusus »⁵ en « contra voluntatem clericorum », « contradicentibus Tarvannensis ecclesiae clericis renitentibusque »⁶; tevens heeft Lambrecht wellicht ook koning en graaf omgekocht: « publice Tarvannensem episcopatum mercatus est... tam nefariis modis ad episcopatum prorupit... a male mercata et invasa sede... publice simoniacus, aperte divini muneris emptor »⁷; Lambrecht was toen niet eens diaken⁸.

De tegenstanders van Lambrecht te Terwaan werden ruw ter zijde geschoven: « Eos omnibus bonis suis nudatos de terra sua eiecerit (Robertus) pro eo, quod praeceptis apostolicis obediendo, noluerunt (communicare) cuidam Lamberto pseudo-episcopo », « quos — malignorum mortiferis suggestionibus — bonis propriis privatos, in exilium pro obedientia apostolica

(4) A. w., blz, 625, voetnota 1.

(5) Simon, *Gesta abbatum Sithiensium* II, 52 — MGH, SS, 13, 646.

(6) Greg. VII, *Epist. collect.* 40 en 41 — Jaffé 567 v., PL, 148, 639, *Gall. christ.* X, 393.

(7) Ibid.

(8) In zijn brief « ad Flandrenses » (Regist. IX. 35 — Caspar 623) zegt St. Gregorius dat Lambrecht na zijn excommunicatie door het (2de) concilie van Meaux (1082) « se fecit ab episcopis officio suo suspensus consecrari immo potius execrari diaconum, presbyterum, episcopum ». In deze periode was dit trouwens niet zoo zeldzaam.

detrusisti»⁹. Eenige dezer clerici worden bij hun naam vermeld: Arnoud, aartsdiaken en proost van St. Omaars; Manasses, abt van St. Winoksbergen; Ingelram, diaken en kanunnik van St. Omaars¹⁰; in den anderen brief is er tevens sprake van «S. decanus et reliqui»¹¹.

Dezen nu hebben den paus op de hoogte gebracht van den toestand te Terwaan en vooral van hun eigen ellendig lot: «nobis lacrimabilem querimoniam fecerunt»¹². Gregorius tracht den toestand te verhelpen door den graaf over te halen om Lambrecht zijn steun te onttrekken; hierbij blijft hij nochtans Robrecht ten zeerste ontzien en wil hem in niets te na komen, daar de graaf hem een kostbare hulp kan zijn zoowel tegenover den Franschen koning als tegenover den Duitschen keizer¹³.

Gregorius schrijft dan een eersten brief aan den graaf¹⁴. Waarschijnlijk reageerde de graaf niet, want weldra volgde

(9) *Regist.* IX, 35 — Caspar 623 en *Epist. collect.* 42 — Jaffé 569, *Gall. christ.* X, 395.

(10) *Regist.* IX, 35 — Caspar 623.

(11) «...causa clericorum Tarvannensis ecclesiae E(rnulfi) prae-positi, S. decani (?), I(ngelramni) diaconi et reliquorum» (*Epist. coll.* 42 — Jaffé 569). Deze Ingelram was trouwens reeds sedert jaren de min of meer officieele tusschenpersoon tusschen paus en graaf. Vgl. ook de Vita Arnulfi II, 13 — AASS 247 B: «intra quos Arnulfus Morinorum archidiaconus et ecclesiae beati Audomari praepositus de omni sua rerum vel officii facultate depulsus, multis diebus profugus, intolerabilem calumniam est perpressus».

(12) *Regist.* IX, 35 — Caspar 623. Vita Arnulfi, t. a. p.: «...Romanum papam, nomine Gregorium, expetiit et quanta calumnia gradus sui honorem et rerum suarum facultatem amisisset, lacrimabiliter proclamavit»; *Epist. coll.* 42 — Jaffé 569: «lacrimabiliter conqueruntur».

(13) *Regist.* IX, 35 — Caspar 623: «...comiti R(oberto) quem antehac pro bona fama, quam sepe de eo audivimus, sicut filium nostrum dileximus et, si monita salutis suae non spreverit, diligere volumus»; *Epist. coll.* 40 — Jaffé 567: «Notum tibi esse non dubitamus, quantum nos hactenus nobilitatem tuam dilexerimus, cuius industriam inter ceteros Franciae principes satis honesta fama commendabat. Unde quia bonis studiis tuis congratulamur...»; *ibid.* 41 — Jaffé 568: «...nos iam dudum satis te diligere, propterea quod te bonis studiis inter ceteros Franciae principes, fama ferente, audivimus eminere» er passim.

(14) *Epist. coll.* 40 — Jaffé 567 v.

een tweede brief ¹⁵, ditmaal aan den graaf en aan de inwoners van Terwaan gericht, ongeveer gelijkkluidend met den eersten, doch den paus voegt er bij dat Lambrecht zich mag komen verantwoorden voor Hugo van Die, aartsbisschop van Lyon. Deze brief dagteekent dus uit de tweede helft van 1082 ¹⁶. Er komt nog geen antwoord; Lambrecht verschijnt niet voor den legaat en belet zelfs vijf clerici bij den paus hun beklag te doen: «*Quinque clericos ad Romanam synodum* ¹⁷ ire et de malicia eius querimoniam volentes facere, captione pessima afflixit » ¹⁸.

Er blijft den paus niets anders over dan Lambrecht te excommuniceren; dit geschiedde op het (2de) concilie van Meaux ¹⁹ door Hugo van Die en Amatus van Oleron. Tevens schrijft Gregorius een tweeden (derden) brief aan den graaf, waarin hij een rechtvaardiger behandeling eischt voor de verbannen en gestrafte clerici ²⁰.

Lambrecht merkt wel dat het langs den wettelijken weg niet meer zal lukken en laat zich plots diaken, priester en bisschop

(15) *Epist. coll.* 41 — Jaffé 568 v.

(16) Nadat de aartsbisschop van Lyon in April 1082 gestorven was, werd Hugo van Die gekozen, doch hij begon pas in het begin van 1083 zijn ambt uit te oefenen; dit belet echter niet dat hij reeds van in 1082 door den paus als aartsbisschop aangesproken werd. Zie Th. Schieffer, *Die päpstlichen Legaten in Frankreich*, Berlin, 1935 = *Histor. Studien*, 263, blz. 132.

(17) Wellicht is de vastensynode van 1081 bedoeld.

(18) Vgl. hiermede de *Vita Arnulfi II*, 13 — AASS 247 C: «*Arnulfus Morinorum... multis diebus profugus intolerabilem calumniam est perpessus: qui sero ad cor rediens Romanum papam, nomine Gregorium, expetiit*». Die oppositie is begrijpelijk; al te dikwijls immers kreeg alwie te Rome «*querimoniam fecit*» gelijk van Gregorius VII; vgl. blz. 60 v.

(19) Over het (of de) concilie(s) van Meaux zie W. Lühe, *Hugo von Die und von Lyon*, Straatsburg, 1898, blz. 150-153. O. i. moeten er twee concilies te Meaux plaats gegrepen hebben: het eerste in 1081, waarop St. Arnoud tot bisschop van Soissons gekozen werd en Ursio werd afgesteld, en het tweede op het einde van 1082, waar Arnoud zelf onderteekende en waarop o. m. de excommunicatie van Lambrecht werd uitgesproken. Over de moeilijkheid dat deze tweede synode door Hugo van Die als zoodanig onderteekend werd en niet als aartsbisschop van Lyon (November 1082!) zie voetnota 16.

(20) *Epist. coll.* 42 — Jaffé 569. Dit stuk werd den graaf wellicht nooit overhandigd; zie verder blz. 58 en blz. 62, voetnota 47.

wijden door gesuspendeerde bisschoppen, trekt, vergezeld van den graaf en een bende krijgsvolk, naar Terwaan, breekt de door de clerici en de geloovigen gesloten kerk open, rukt het Kruisbeeld en den hieraan vastgehechten excommunicatiebrief van de kerkdeur, zoodat hij den rechterarm van het kruisbeeld verbrijzelt, dringt gewapenderhand de kerk binnen, kwetst of verjaagt de aanwezige clerici en laat de huizen van zijn tegenstrevers plunderen: « In qua excommunicatione heretica pravitate se fecit ab episcopis officio suo suspensis consecrari immo potius execrari diaconum presbyterum episcopum. Deinde hostiliter et armata manu, comite R(oberto) cum exercitu secum eunte, ad ipsam civitatem pergens, portas ecclesiae, quas ei clerus et populus obcluserat, in securi et ascia et aliis violenciis incidit atque confregit. Crucem quoque et imaginem Salvatoris libellum contradictorium ante ipsas portas clausas manu dextera sibi quasi porrigentis et velut ore proprio ingressum ecclesiae sibi contradicentis, ita diabolice a portis abstraxit ut dexteram manum, quod numquam antea legimus aut audivimus factum, illi evulserit. Sicque cum lanceis et gladiis evaginatedis fur et latro inrumpens, alios clericorum vulneravit, alios semivivos fugavit, omnium sibi communicare nolentium domos diripuit atque distraxit »²¹. De graaf op zijn beurt verbant de clerici in kwestie en verwaardigt zich niet op den brief van den paus in te gaan, dit alles op aandringen van Lambrecht: « Ipsum vero comitem in tantum seduxit,²² ut omnes clericos sibi obedire nolentes omnibus bonis privatos

(21) *Regist.* IX, 35 — Caspar 623. Vgl. Walter van Terwaan, *Vita Ioannis episcopi Tervanensis* — MGH, SS, XV, 1142: « Lambertus quidem Bellulanus, prefati comitis astipulante violentia, episcopatum Morinensem, foribus etiam ecclesiae violenter excisis, invasit, clerum fere totum, eo quod sibi non communicaret, per diversa fugavit et ecclesiam per biennium ferme non tam tenuit quam vexavit ».

(22) Aldus vermijdt de paus den graaf rechtstreeks te beschuldigen.

de tota terra sua eiecerit²³ et duas epistolas nostras tam superbe spreverit ut portitoribus earum contumeliosa verba et tanto principi multum indigna protulerit.» (ibid.)

Gregorius, merkend dat hij geen vorderingen maakt, gebruikt zijn gewone methode en wendt zich thans tot het volk.

Hij laat een nieuwen bisschop kiezen: de aartsdiaken Arnoud opteert eerst voor R. (?), later voor Geeraart; de legaat zal de zaak komen onderzoeken²⁴. Tevens schrijft hij « ad Flandrenses », aan de bisschoppen van Kamerijk, Doornik-Noyon en Amiens, aan de kerkelijke en wereldlijke gezagdragers van het graafschap²⁵: zij moeten samen met de dragers van dezen brief²⁶ den graaf gaan vinden, hem 's pausen derden brief²⁷ overhandigen en hem trachten te overtuigen Lambrecht te laten vallen « infra terminum XL dierum post litteras nostra sibi ostensas sive notificatas » of hij wordt geëxcommuniceerd samen met al degenen, « quicumque ei postea scienter in ecclesiasticis officiis communicaverint vel in militia seculari servirint »²⁸.

Zich het wedervaren van de dragers der vorige brieven

(23) Het is evenwel niet uitgesloten dat hier dezelfde personen bedoeld worden, die reeds bij een eersten tegenstand bij de aanstelling « vi regia comitisque violentia » van Lambrecht, verbannen werden en die eenige regels hooger in denzelfden brief vermeld worden; zie boven blz. 53.

(24) *Regist.* IX, 13 — Caspar 592.

(25) *Regist.* IX, 35 — Caspar 622 vv.

(26) « Unde, dilectissimi fratres et filii, vos omnes rogamus... et precipimus, ut eum persuabiliter et honorifice, sicut decet talem et tam nobilem virum, oportuno tempore adeatis, rogetis et increpitis... Vos quoque fratres, G(erarde), R(adbode) et R(orice) (de 3 genoemde bisschoppen) separatim et pre ceteris rogo et precipio, ut vos tres simul, vel semotim, cum litteris nostris, et litterarum portitoribus (de bannelingen zelf?) prefatum principem adeatis et litteras ei legatis... » (ibid. — Caspar 625).

(27) « Pro quibus omnibus prefato comiti exhortatorias et deprecatorias nunc tertio scripsimus litteras ut antichristi membrum (= Lambrecht) amplius non sustentaret atque foveret » (ibid.). Deze derde brief is ongetwijfeld de 42e van de *Epistolae collectae* van Jaffé (539 v.) « lam saepius », waarin de graaf aangemaand wordt « ut eos (de verbannen) ad integrum sicut iustum est restaures... ut ecclesia de praedicto antichristi membro eripias ».

(28) *Regist.* IX, 35 — Caspar 624 en 627.

herinnerend — « ut portitoribus earum contumeliosa verba et tanto principi multum indigna protulerit » (ibid.) — hebben de geadresseerden zich blijkbaar niet gehaast en hebben zeer voorzichtig het « oportunum tempus » (ibid.) afgewacht : « Sed quia nemo potuit inveniri, qui apostolici litteras in praesentiam comitis tam offensi defferre praesumeret, res in longum dilata est », zegt Hariulf ²⁹.

De edelen en de inwoners van Terwaan worden echter ongeduldig en bruskeeren den toestand : na ruggespraak te hebben gehouden met Boudewijn II van Henegouwen en misschien met de geheime bedoeling den Fries te verjagen en Boudewijn tot graaf uit te roepen ³⁰, onder leiding van den ridder O(ildardus?) en den advocatus Eustachius vallen zij de kerk binnen, verminken Lambrecht en bedrijven de misdaden, die zulke omstandigheden dikwijls begeleiden : « Intolerabilis audaciae horribilisque facinoris super vos ad nos relatio venit... Conquestus est nobis Lambertus... quod post tot tantaque sacrilegia, quibus eandem ecclesiam depredati fuistis, ianuas eius infringentes, serica argentea aureaque diversi generis, et innumera ornamenta diripientes ac sacris crucibus comminutis, tam ipsas quam duas capellas et reliquias auferentes, abstrahentes eundem episcopum ab altari, ubi prostratus orabat, linguam ei dexteraeque articulos ad acervum tantorum scelerum detruncastis » ³¹. Wellicht werd bij dezelfde

(29) *Vita Arnulfi* II, 13 — AASS 247 C.

(30) « ...quibusdam nobilicribus et ditioribus gentis suae, qui hoc consilium tractaverunt ut, Rodberto feroce comite delecto, mitiorem, ut putabant, principem sibi providerent, Balduinum scilicet comitem Montis Castrorum » (Hariulf, t. a. p. — 247 B) ; « ...videntes se a consule suo contempni et despici, seorsum inierunt consilium ut dolo interficerent consulem, et fratrem Arnoldi... Balduinum in consulem susciperent » (Galbrecht van Brugge, n. 70, uitg. Pirenne, blz. 114). Reeds bij den opstand van den Fries tegen Arnoud III in 1071 hadden de Tarvannenses hem niet gesteund ; heel de streek was trouwens meer « Henegouwsch »-gezind, Ch. Verlinden, *Robert Ier le Frison*, Gent, 1935, blz. 55.

(31) *Regist.* IX, 30 — Caspar 617.

gelegenheid Geeraart te Terwaan geïntroniseerd en keerden de verbannen clerici terug³².

De wreedheden door Oilardus, Eustachius en hun handlangers begaan deden natuurlijk meer kwaad dan goed aan hun eigen zaak : zij liepen een scherpe vermaning op vanwege Gregorius VII, in wiens voordeel zij meenden gewerkt te hebben, en moesten zich komen verantwoorden voor Hugo van Lyon en Hugo van Cluny³³.

Dank zij de geleden vervolgingen, verbeterde ook de situatie van Lambrecht tegenover Rome ; Gregorius besefte immers wel dat zijn brief « ad Flandrenses » en heel zijn handelwijze, hoe rechtvaardig ook, niet heelemaal vreemd was aan de bedreven misdaad. Lambrecht en de graaf achten dan het oogenblik gunstig voor een nieuwe poging tot wettelijke erkenning. Lambrecht doet zijn beklag aan den paus — « conquestus est nobis » (ibid.) — en ook de graaf schrijft een brief aan den paus om het wangedrag van zijn al te ijverige aanhangers aan te klagen en eerherstel voor Lambrecht te vragen : « ... comitis Roberti, qui nobis de eo petitorias litteras misit »³⁴ ; de graaf deed het evenwel niet met de passende eerbiedigheid : « Locuta est prudentia tua in litteris suis apostolicae sedi quaedam sicut non decuit »³⁵. Tevens liet de graaf de opstandelingen streng straffen : « ... aliquantos perimens, aliquantos proscribens etiam rebus et honoribus nudatos extra patriam exulare compulit », « ... accusati per consulem evocati et convicti decollati sunt alii et alii exilio dampnati, plures quippe prescripti »³⁶.

(32) Lambertus van St. Omaars, *Chronicum I, ad annum 1082* — MGH, SS, V, 66 : « Reversio canonicorum S. Audomari Lamberto deposito, 13 Kal. Mart » ; Walter van Terwaan, *Vita Ioannis episc. Tervan.* — MGH, SS, XV, 1142 : « Verum hic (Lambertus) sicut hostiliter intraverat, linguae et dexteræ manus digitis pertruncatus, hostiliter (expulsus est). Expulso Gerardus substituitur... ».

(33) *Regist.* IX, 31 — Caspar 618.

(34) *Regist.* IX, 33 — Caspar 620, ad Hugonem.

(35) *Regist.* IX, 34 — Caspar 621, ad Robertum.

(36) Hariulf, *Vita S. Arnulfi II*, 13 — AASS 247 B ; *Galbrecht van Brugge*, 70 — Pirenne 114. Hariulf, die geen ooggetuige

Door de onverstandige voortvarendheid van zijn « Flandrenses » geraakte Gregorius in een zeer delicate situatie : enerzijds kon hij onmogelijk de gebruikte middelen goedkeuren en anderzijds was het bereikte resultaat — het verdwijnen van Lambrecht uit Terwaan — hem te welkom, om niet te trachten dit te handhaven ; bovendien kon hij ook moeilijk zijn partij-gangers zonder meer in den steek laten ^{36 bis} ; toch moest hij ook den graaf blijven ontzien, vooral in dit jaar van uiterst gespannen verhoudingen met keizer en koning. Tevens zijn de redenen, die Lambrecht ter verontschuldiging aanvoert, niet zonder meer af te wijzen : hij zegt niet te weten dat hij geëxcommuniceerd was ; hij wist zelfs niet ooit voor een synode gedaagd te zijn : « Negat siquidem prefatus episcopus sibi notum esse quod eum synodalis per te sententia damnavit, seu ad synodum ullam vocaverit » ³⁷, al hecht toch de paus wellicht niet veel geloof aan zijn woorden ³⁸ ; beter nog spreekt Lambrechts ellendige toestand voor hem ten beste, zoodat Gregorius hem voorwaardelijk absolveert : « compassi multis laboribus ipsius, eum absolvimus, accepto tamen ab

was en pas 30 jaar na de gebeurtenissen zijn Vita S. Arnulfi schreef, heeft in het beknopt overzicht van de gebeurtenissen het perspectief een weinig verwrongen, daar hij pas na deze verbanning den aartsdiaken Arnoud de hulp van Rome laat inroepen. Uit de brieven van Gregorius VII blijkt dat dit reeds vroeger, bij de eerste moeilijkheden met Lambrecht, gebeurd was. Men zou nochtans ook kunnen aannemen dat ook toen reeds, in 1081 dus, gekonkeld werd met Boudewijn van Henegouwen en in dit geval kan men de volgorde der gebeurtenissen, zooals Hariulf ze voorstelt, aanvaarden.

(36 bis) Wij vinden hier ongeveer dezelfde verhoudingen als eenige jaren vroeger te Milaan, ingevolge de geweldenarijen van de Patarii, zie A. Fliche, *La réforme grégorienne*, t. II, Leuven, 1925 = *Spicilegium sacrum Lovaniense*, 9, blz. 148 v. Dergelijke moeilijkheden hebben zich vooral voorgedaan, wanneer een voortvarend man als Hugo van Die in de zaak betrokken was ; Gregorius zelf moest hem meermalen vermanen milder op te treden, A. Fliche, a. w., blz. 224 v. Vgl. ook nog Siegbert van Gemblours, *Apologia* II — MGH, Lib. de lite, II, 438.

(37) *Regist.* IX, 33 — Caspar 620, ad Hugonem.

(38) Vgl. *Regist.* IX, 34 — Caspar 621, ad Robertum : « Licet multo aliter se verba Tarvannensium clericorum, quam litterae tuae nobilitatis habuerint ».

eo prius iuramento quod super episcopatu Tarvannensi sedis apostolicae vel legatorum nostrorum iudicium non exhibit»³⁹. Kort daarop ontvangt hij echter een brief van Hugo — «ante agnitum litterarum tuarum tenorem» (ibid.) —, die de zaak van Lambrecht wellicht minder gunstig voorstelt.

Ten einde uit zijn moeilijke positie te geraken, benoemt Gregorius een commissie, die de zaak zal beslechten: de legaat Hugo van Die, aartsbisschop van Lyon, en de abt Hugo van Cluny, welke den legaat ter zijde gesteld werd, daar deze noch door den koning, noch door den graaf, noch door Lambrecht zelf gezien is: «Et quoniam memorato episcopo, propter regem Francorum qui a te dissidet, suspectus es»⁴⁰; «Quoniam Lugdunensis archiepiscopus, quamvis de eo satis confidam, vobis suspectus est»⁴¹.

Voor hen zullen de «milites Tarvannenses» zich te verantwoorden hebben en zij zullen hun straf niet ontgaan: «Quapropter monemus et... precipimus ut... aut ante legatos nostros... satisfacturi veniatis, aut secundum consilium vel mandatorum ipsorum satisfacere Deo et sanctae ecclesiae nullatenus detrectetis»⁴². Ook het geval van Lambrecht zal «diligentius» onderzocht worden⁴³ en de legaat wordt zelfs verzocht dat hij «cum misericordia tractetur et, quantum salva iustitia potest, canonum rigor compassionis respectu temperetur»⁴⁴. Doch anderzijds moet ook de graaf rechtvaardig zijn jegens de opstandelingen: «Sicut autem volumus industriam tuam in hoc negotio iustitiae amorem habere, ita quoque et in causa ceterorum clericorum et laicorum, qui membra sunt eiusdem ecclesiae, te aequitatem servare monemus, et

(39) *Regist.* IX, 33 — Caspar 620, ad Hugonem.

(40) *Ibid.*

(41) *Ibid.* 34 — Caspar 621, ad Robertum.

(42) *Ibid.* 31 — Caspar 617 v.

(43) *Ibid.* 34 — Caspar 621.

(44) *Ibid.* 33 — Caspar 620.

rogamus ut, rebus eorum redditis, deinceps, si quid de eis statuendum est⁴⁵, secundum iustitiam diffiniatur»⁴⁶.

Deze brief⁴⁷ is het wellicht, dien de paus aan den graaf liet bestellen door St. Arnoud, die tevens moest trachten genade te bekomen voor de al te doortastende «gregorianisten»: «Dominus Papa Gregorius scriptas et bullatas epistolas dirigit reverentissimo pontifici Arnulfo⁴⁸ mandans et imperans, ut litteras interventrices et personas, de quibus agebatur, ad praesentiam comitis Rodberti in suo conductu offerret, illisque veniam vel copiam se purgandi ad honorem apostolicae sedis impartiret»⁴⁹. Het is zeer goed mogelijk dat er in 's pausen omgeving, waar men den brief «Comitis tam offensi» (ibid.) gelezen had, waarin de graaf wel niet zeer zachtzinnig had gesproken — «Locuta est prudentia tua in litteris suis apostolicae sedi quaedam sicut non decuit»⁵⁰ — en waar men zich nog herinnerde hoe de dragers van vroeger brieven «contumeliosa verba et multum indigna» te verduren hadden⁵¹, slechts weinigen bereid waren 's pausen boodschap over te brengen. Wellicht was Hugo van Cluny, die hiervoor Arnoud uitkoos, zijn vroegeren volgeling⁵² en vriend⁵³. Zijn

(45) Vgl. *Epist. coll.* 42 — Jaffé 539, welke vóór de misdaad van Oillardus en Eustachius geschreven werd, waarin de paus eischt: «...ut ad integrum sicut iustum est, restaurares».

(46) *Regist.* IX, 34 — Caspar 622, ad Robertum.

(47) De vorige brief «Iam saepius» (*Epist. coll.* 42), dien de «portitores» (de verbannen geestelijken zelf?) samen met de bisschoppen van Kamerijk, Doornik — Noyon en Amiens aan den graaf moesten afgeven, werd hem wellicht nooit overhandigd.

(48) Dezen aan St. Arnoud gerichtten brief bezitten wij niet; bovendien wordt hij enkel door Hariulf vermeld; men heeft dan ook Hariulf's getuigenis in twijfel getrokken. Men weet nochtans hoe onvolledig en verward het laatste boek van het register tot ons gekomen is, waarin het grootste deel der overige brieven betreffende deze zaak bewaard bleven.

(49) Hariulf, a. w., II, 13 — AASS 247 C-D.

(50) *Regist.* IX, 24 — Caspar 622, ad Robertum.

(51) Ibid. 35 — Caspar 623.

(52) *Vita Arnulfi* I, 19 — AASS 237 F: «Habebat (Arnulfus) in hoc praeceptores atque consolatores... Romanum papam Gregorium VII, Hugonem venerabilem Cluniaci abbatem divinae institutionis ducem atque peritum doctorem...».

(53) Vgl. de ontvangst van St. Arnoud door Hugo in het «venerabile coenobium Cluniacense», *Vita* II, 5 — AASS 244 E-F.

keuze was inderdaad zeer gelukkig : Arnoud, zelf van edelen Dietschen stam⁵⁴, kon voor den graaf geen onbekende zijn ; Arnoud kende tevens de « rabies occidenti et furor ulciscendi » van de « duricordes Flandrigenae »⁵⁵, zijn landgenooten, en hij sprak hun taal. Bovendien was hij op de hoogte van de gebeurtenissen te Terwaan, daar hij op het concilie van Meaux, waar Lambrecht geëxcommuniceerd werd, tegenwoordig was.

Arnoud ontmoette den Fries te Rijsel, wellicht in 1083 : « Vir pietate fortis... cum quibusdam illorum venit ad oppidum Insulam nuncupatum, ubi reperto comite Rodberto sacra apostolici praesentavit. Quae dum legerentur, interim accusati clam se submittentes, tenuerunt pedes eius⁵⁶. O furor, a rabies, o motio fellis amara, quae tunc fronte, oculis et toto vultu comitis ferbuerunt, quando sensit exosos suos tetigisse pedes suos. Sed quid illa ferocitas ante virum iustum faceret ? Affuit illi, qui respicit terram et facit eam tremere, et tam obtenu sanctitatis eius, quam pro reverentia sedis apostolicae, salus et vita rerumque facultas indultae sunt »⁵⁷.

Ch. Verlinden heeft deze samenkomst in verband gebracht

(54) Hariulf zegt het meermalen uitdrukkelijk (Vita I, 1 en 3 — AASS 231 B en F) en het blijkt bovendien uit geheel de geschiedenis van zijn jeugdijaren vóór zijn intrede in de St. Medardusabdij te Soissons, zie de eerste hoofdstukken der Vita, vooral in den vorm, dien Surius ons heeft overgeleverd, *De probatis Sanctorum historiis*, t. IV, Keulen, 1579, blz. 714 vv.

(55) *Vita Arnulfi* II, 14 en 19-AASS 247 E en 249 D.

(56) Vgl. *Galbrecht*, 70 — *Pirenne* 114 : « Unus militum, qui intererat traditioni, ad pedes comitis provolutus, accusavit ceteros nefandae traditionis illius complices, qui mortem comitis iuraverunt ».

(57) Hariulf, a.w., II, 13 — AASS 247 D. « Cum quibusdam illorum », met eenige van de bannelingen. Zouden het enkel de geestelijken geweest zijn, Arnoud van Terwaan, Ingelram, enz. ? Het is mogelijk ; toch lijkt het ons waarschijnlijker dat St. Arnoud ook voor de ridders genade moest vragen. Spreekt Galbrecht niet van « unus militum » en is de nederige houding van de smeekelingen, die « clam se submittentes tenuerunt pedes eius (Roberti) » (cfr « ad pedes comitis provolutus ») niet eerder deze van opstandige ridders dan die van (wel is waar min of meer medeplichtige) geestelijken, die in tegenwoordigheid van bisschop Arnoud, 's pausen gezant, voor den graaf verschijnen ?

met den brief « ad Flandrenses » (Regist. IX, 35), waarin de bisschoppen van Kamerijk, Doornik-Noyon en Amiens samen met de dragers van 's pausen brief naar den graaf gezonden worden⁵⁸. Doch deze brief werd verzonden vóór de wandaden van Eustachius en de zijnen en dan begrijpt men niet goed voor welke « suspecti » St. Arnoud hier op pauselijk bevel genade komt vragen en welke « accusati » de voeten van den graaf komen omhelzen⁵⁹. Plaatst men daarentegen het onderhoud te Rijsel na den « putsch » van Eustachius, dan wordt het verhaal van Hariulf zonneklaar: de paus doet St. Arnoud genade vragen voor zijn al te voortvarende partijgangere, die inderdaad wel iets op hun geweten hebben, waardoor hun nederige houding en toorn van den Fries verstaanbaar worden.

De zaken verliepen wellicht zooals Hariulf ze ons verhaalt: de graaf, onder den invloed van de ontzagwekkende verschijning van St. Arnoud en aangegrepen door het heilige, dat hem in dezen man als het ware onder tastbare vormen tegemoettrad, ontving de opstandelingen genadiglijk. Toch bleef hij zijn mannen in het oog houden en bij een volgende gelegenheid, die de turbulente advocatus Eustachius hem weldra (in 1084) verschafte, zien wij hem op definitieve wijze de macht van den voogd beperken⁶⁰. Ook den verbannen clericus Arnoud van St. Omaars werd genade verleend: wij zien hem eenige jaren later aan het hoofd van een gezantschap, door het concilie van Reims (1092) naar den Fries gezonden

(58) A.w., blz. 122. Men vindt ongeveer dezelfde voorstelling bij J. J. de Smet, *Biographie nationale* I (1866) col. 474 v. en bij E. Caspar, a.w., blz. 625 voetnota 1.

(59) En dergelijke opmerking werd reeds gemaakt door E. de Moreau, *Hist. de l'Eglise en Belgique*, Brussel, 1940, t. II, blz. 323 voetnota 1.

(60) H. van Werveke, *Het bisdom Terwaan*, Gent, 1924, blz. 83 en 94 v. De onverbeterlijke liet zich echter niet gezeggen en nog Karel de Goede zal met hem last hebben, Th. Duchet et A. Giry, *Cartulaire de l'Eglise de Téroouanne*, St-Omer, 1881, blz. 5.

om teruggave te eischen van in beslag genomen goederen van overleden geestelijken ; het gezantschap bereikte zijn doel ten volle ⁶¹.

Over bisschop Lambrecht hooren wij niet veel meer. Wat er precies voor de legaten gebeurd is, weten wij niet ; enkel staat vast dat de uitslag voor Lambrecht niet gunstig was : « traditus est satanae » en dat Geeraert, « canonicè electus et ecclesiam Tarvannensem per ostium, id est, per Christum ingrediens », zijn opvolger werd ⁶². Lambrecht daarentegen, nog steeds gesteund door den graaf, zocht toenadering tot Wibert van Ravenna, den tegenpaus Clemens III, zodat Gregorius Robrecht nogmaals dringend uitnoodigt met hem af te breken ⁶³ ; nadien hooren wij niets meer over hem. Blijkbaar heeft dus St. Arnoud op dit punt den graaf niet kunnen overhalen.

* * *

Men heeft het belang van deze tusschenkomst van St. Arnoud wel eens overschat ⁶⁴ ; anderen daarentegen gaan deze episode stilzwijgend voorbij ⁶⁵. Zooals gewoonlijk ligt de waarheid wel tusschen deze twee uitersten.

(61) Lambrecht van St. Omaars, *Genealogia comitum Flandriae*, MGH, SS, IX, 3 II.

(62) *Regist.* IX, 36 -- Caspar 629, ad Robertum (einde 1083).

(63) Het bleek achteraf dat ook Geeraert niet heelemaal zuiver in zijn schoenen stond, Walter van Terwaan, *Vita Ioannis episcopi Teruanensis*, 5 -- MGH, SS, XV, 1142 : « Expulso (Lamberto) Gerardus substituitur, a clero quidem electus et expetitus a populo, sed, ut postea declaratum est, non satis canonicè, conciliato sibi favore regio : etenim pecuniae pactio intervenerat, ipso tamen, ut aiunt, ignorante, donec exactus solvere coactus est quod pactum fuerat ».

(64) Kervijn de Lettenhove, *Histoire de Flandre*, t. I. Brugge, 1874, blz. 97, en U. Berlière, *Le huitième centenaire de St. Arnoul d'Oudenburg*, *Revue bénédictine* IV (1887), blz. 225, houden zich min of meer aan den tekst van de Vita ; J. Ferrant, *Vie de St. Arnold*, t. II, Brugge, 1887, blz. 35 vv. vindt hier natuurlijk overvloedige stof voor stichtelijke beschouwingen.

(65) De nieuwere werken, die vooral steunen op A. Giry, *Grégoire VII et les évêques de Térouanne*, *Revue historique* I (1876), blz. 387-409, welke de Vita Arnulfi niet gebruikte, spreken gewoonlijk niet over de samenkomst te Rijsel, b. v. de *Geschiedenis*

Zooals uit het voorgaande blijkt, past het verhaal van Hariulf uitstekend bij de historische gegevens, welke ons vooral door de briefwisseling van Gregorius VII verstrekt worden; bovendien is het er een niet onaardige aanvulling en bevestiging van; enkel geeft Hariulf een zeer ineengedrongen overzicht van de gebeurtenissen, waarbij nochtans de chronologische volgorde ietwat onduidelijk werd.

Doch in dit verhaal, dat ter verheerlijking van St. Arnoud werd geschreven, wordt de nadruk al te eenzijdig op één feit gelegd, nl. op het onderhoud te Rijsel, terwijl dit in werkelijkheid slechts het besluit was van één episode uit den strijd tusschen Lambrecht en Robrecht eenerzijds en de «gregorianisten» anderzijds en waarvan de inzet het bezit van het bisdom Terwaan was. En deze twist is op zijn beurt wederom slechts een episode — zij het ook een der meest spannende — uit den eindeloozen strijd om de kerkelijke hervorming in het bisdom Terwaan in te voeren, welke strijd onder den tweeden voorganger van Lambrecht, Drogo (1030-1078) begon en eerst onder zijn tweeden opvolger, den zaligen Jan van Waasten, gelukkig kon besloten worden⁶⁶.

Welnu, alleen reeds het feit dat de tusschenkomst van St. Arnoud nergens vermeld wordt in de nochtans betrekkelijk talrijke en uitvoerige bronnen, die over dezen twist te Terwaan handelen, waarschuwt ons de rol van St. Arnoud niet te

van Vlaanderen, verschenen onder leiding van R. van Roosbroek, de *Histoire de Belgique* van H. Pirenne, het aangehaalde werk van P. de Moreau, die nochtans op een andere plaats over de tusschenkomst van St. Arnoud spreekt, *La réforme grégorienne* van A. Fliche, *Het Bisdom Terwaan* van H. van Werveke. Alleen Ch. Verlinden, J. J. De Smet, en E. Caspar hebben gepoogd, zooals wij reeds zagen, de gebeurtenissen te Rijsel in het relaas van de moeilijkheden te Terwaan in te lassen.

(66) Deze geschiedenis is meermalen verhaald geworden, zie b. v. het aangehaalde artikel van A. Giry; A. Fliche, *La réforme grégorienne*, t. II, Leuven, 1925 — *Spicilegium sacrum lovaniense*, 9, blz. 255-260; E. de Moreau, *Histoire de l'Eglise en Belgique*, t. I, Brusel, 1940, blz. 327-335; 372-376.

overschatten. Het lijkt ons evenwel niet oorbaar uit dit stilzwijgen te besluiten, dat het optreden van St. Arnoud geen verband hield met de moeilijkheden te Terwaan, of zelfs dat heel deze episode uit St. Arnoud's leven door Hariulf zelf werd uitgedacht, die zich hierbij liet inspireeren door de brieven van Gregorius. Wanneer men het gebeurde te Rijsel tot de ware — en ten slotte vrij bescheiden — proporties terugbrengt, zooals wij verder in dit opstel zullen trachten te doen, zal men toegeven dat het zwijgen der overige bronnen niet meer zoo onrustbarend is als op het eerste zicht mocht lijken: de algemeene gang van zaken te Terwaan zelf werd slechts in geringe mate beïnvloed door de samenkomst te Rijsel; zij gold immers vooral de persoonlijke verhoudingen tusschen den graaf en eenigen zijner onderdanen en kon dus gemakkelijk voorbijgegaan worden door de oude bronnen, die ons de gebeurtenissen te Terwaan verhaalden, te meer daar St. Arnoud, althans vóór de verheffing van zijn gebeente in 1121, blijkbaar een weinig bekend figuur was in Vlaanderen. Bovendien, zoo Hariulf zelf heel het gebeurde had verzonnen, zou hij ongetwijfeld geen alom bekende persoon als den aartsdiaken Arnoud er in betrokken hebben; veeleer had hij zich dan vergenoegd met een « talis quidam », die verder onbekend was. Ook kan men hem niet verdenken met opzet de samenkomst te Rijsel in verband te hebben gebracht met de moeilijkheden te Terwaan, waarmede zij in werkelijkheid echter niets zou te maken gehad hebben. In dit geval zou hij ongetwijfeld het verband meer hebben beklemtoond en zou tevens de aandacht gevestigd hebben op de rol, door St. Arnoud gespeeld in de hervorming van het bisdom Terwaan. Hariulf schreef immers zijn Vita om de elevatie van de relikwieën van St. Arnoud te verkrijgen van het concilie van Bavaai, waar precies de toenmalige bisschop van Terwaan en vurig voorstander van de hervorming, de gelukzalige Jan van Waasten, aanwezig was. Zijn vrij onschuldig

dramatiseeren van het gebeurde wijst er op dat Hariulf zich — in dezen passus althans — als eerlijk historicus, of beter als eerlijk hagiograaf gedraagt.

Zal men vervolgens den goeden afloop van de Rijzelsche samenkomst heel en al aan St. Arnoud toeschrijven, zooals Hariulf doet? Daar geen enkele andere bron ons hierover iets meedeelt, is het moeilijk de *Vita Arnulfi* te controleren. Laten wij echter niet vergeten dat Hariulf zijn *Vita* ter verheerlijking van St. Arnoud schreef en « de sanctis numquam satis »; bovendien behoorde sedert Martinus van Tours en Ambrosius van Milaan⁶⁷ een dergelijk tooneel, waarin de bisschop voor den vorst treedt en deze door zijn imposante verschijning tot het beoefenen der deugden van rechtvaardigheid en barmhartigheid brengt, tot wat men het « commune sanctorum pontificum » der hagiografen zou kunnen noemen. En Hariulf kende zijn taak van hagiograaf!

Heeft de graaf waarschijnlijk wel den indruk van het ontzagwekkend figuur van Arnoud den Sterke⁶⁸ ondergaan en heeft hij de heiligheid, die deze uitstraalde, ervaren — « obtentu sanctitatis eius », — anderzijds zal zijn politiek doorzicht hem ook wel hebben doen inzien dat hij beter was met verzoende edelen in zijn land dan met verbitterde bannelingen

(67) Zie Suplicius Severus, *Vita S. Martini*, 20 — *Corp. script. eccl. latin.* I, 128 v.; Sozomenus, *Historia ecclesiastica* VII, 25-PG, 67, 1493; Rufinus, *Historia ecclesiastica* II, 18-PL, 21, 526; Paulinus, *Vita S. Ambrosii*, 24-PL, 1435 v. Vgl. nog de houding van St. Germanus van Auxerre voor den Alanen-koning Gochar, *Vita*, II, 5(62) — AASS Julii VII (1731) 216 v. Deze laatste werken bevonden zich in de bibliotheek van St. Rikiers, toen Hariulf aldaar scholaster was, *Chronicon Centulense* IV, 32- uitg. F. Lot, Paris, 1894, blz. 262 en 263. Doch beter nog past bij onzen tekst van Hariulf hk. III, 11 v. van de dialogen van Sulpicius Severus (C. S. E. L., I, 208 vv.), waar verhaald wordt hoe St. Maarten bij keizer Maximus ten beste spreekt voor de aanhangers van Gratianus, den vermoorden tegenstander van Maximus; deze laatste scheldt ten slotte alles kwijt, « indulget omnia ». Ook nog op andere plaatsen bij Hariulf is trouwens de invloed van Sulpicius Severus merkbaar, zooals wij elders nog zullen uiteenzetten.

(68) *Vita S. Arnulfi* I, 3-AASS, 231 E. Zie ook de hoofdstukken 3 en 4 in de uitgave van Surius (a. w., blz. 716 v.: « De quibusdam ad eo fortiter gestis », welke echter door Hariulf in de 2de uitgave van zijn *Vita* werden weggelaten.

buiten⁶⁹; wellicht was de graaf zelfs gelukkig dank zij de tusschenkomst van St. Arnoud genade te kunnen verleenen zonder zijn hoogmoed gekrenkt te voelen.

Het is mogelijk dat ook het gezag van paus Gregorius en van den H. Stoel, dat St. Arnoud hier vertegenwoordigde, zijn gewicht in de schaal heeft gelegd; men wachte zich nochtans dit te overschatten: de Fries heeft zich nooit een verkleefd aanhanger van Gregorius VII getoond en enkel als de pauselijke wenschen met zijn belangen strookten, heeft hij ze ingevolg⁷⁰; wij zien trouwens hoe hij in het geval van bisschop Lambrecht aan den paus niets toegeeft⁷¹.

Om beter de draagwijdte van St. Arnouds tusschenkomst af te wegen, kan men ze nog vergelijken met de rol, gespeeld door Theofried, abt van Echternach, in de moeilijkheden te Middelburg; de beteekenis hiervan werd onlangs door Ch. Verlinden in het licht gesteld⁷². Uit het vrij opgeschroefd relaas⁷³ van den « ygumenus philochristus », Theofried zelf, die op verre na niet de sluwe bescheidenheid en ook niet het gezond verstand van Hariulf bezat, haalt Ch. Verlinden de volgende historische gegevens: de bewoners van Middelburg, die tevens den Fries niet gunstig gezind waren, lagen in de 80er jaren der XIe eeuw onderling in veete; het was 's graven taak hier vrede te doen heerschen en hij landde dus met een

(69) Over de soepele politiek van den graaf, die zijn vijanden nooit tot het uiterste dreef, doch, na ze murw gemaakt te hebben, altijd bereid was vriendschappelijke betrekkingen aan te knopen, zie Ch. Verlinden, a.w., blz. 71, 89 v. et passim.

(70) Zie ook hiervoor het werk van Ch. Verlinden, blz. 115, waar de verhoudingen beter weergegeven worden dan door A. Fliche, a.w., blz. 256 vv. en door H. Pirenne, *Robert le Frison, Biographie nationale* XIX (1907), col. 434.

(71) Vgl. P. Allossery, *Intervention flamande, à Cambrai, dans la querelle des investitures, Compte rendu du Congrès archéologique et historique de Bruges*, 1902, blz. 383 v.

(72) *Flandre et Zélande sous Robert Ier le Frison, Revue belge de phil. et d'hist.* XI (1931), blz. 1086-1093 (= Robert Ier le Frison, comte de Flandre, Gent, 1935, blz. 30 vv.); *L'organisation primitive de l'île de Walcheren*, *ibid.* XIV (1935), 1191-1193.

(73) *Vita S. Willibrordi*, 36. — MGH. SS, XXXIII, 28 v.

legertje op het eiland Walcheren. De zaken wilden echter niet vlotten. De arbitrage van Theofried, als opvolger van St. Wilibrord, werd ingeroepen ; deze gelukte er in de strijdende partijen tot een akkoord te brengen ⁷⁴.

De toestanden te Terwaan en de rol van St. Arnoud waren blijkbaar van denzelfden aard, met dit verschil nochtans dat Terwaan toen veel belangrijker was — zoowel op zich zelf als omwille van zijn ligging — dan het eiland Walcheren en dat de twist hier tevens nauw samenhang met de kerkelijke hervorming in onze gewesten. Aan de talrijke en deels ongewoon lange brieven van Gregorius VII ⁷⁵, evenals aan den hoogen rang der personen, die opgeroepen worden om de moeilijkheden op te lossen, merkt men wel hoezeer de zaken te Terwaan en in Zuid-Vlaanderen aller aandacht vestigden.

* * *

Wij hebben dit kleine feitje vrij uitvoerig behandeld ; het is immers een der weinige bijzonderheden, waarbij wij de gegevens van de Vita S. Arnulfi met deze van andere bronnen kunnen vergelijken en aldus den graad van haar betrouwbaarheid bepalen. Het is hierbij gebleken dat Hariulf de rol van zijn held op een voor een middeleeuwsch hagiograaf betrekkelijk matige wijze heeft overdreven en de gebeurtenissen een weinig heeft gedramatiseerd.

Ook werpt heel deze episode een merkwaardig licht eenerzijds op de verhouding van graaf Robrecht de Fries tegenover de Kerk en anderzijds op de methodes van Gregorius VII en haar soms onverwachte gevolgen voor den paus, die veel meer een heilige was en een onbuigzaam voorvechter der kerkelijke wetten en principes dan een sluw en vooruitziend politieker.

Steenbrugge.

Dom Eligius Dekkers O. S. B.

(74) Ch. Verlinden, t. a. p., blz. 1091.

(75) Vgl. *Reg.* IX, — Caspar 627 : « Quia non est consuetudinis nostrae alicui tam prolixam epistolam facere, nisi res magna sit valde ».